

PETER KANNE

Gedoogdemocratie

Heeft stemmen eigenlijk wel zin?

Meulenhoff

Inhoud

Voorwoord 7

1 Het politieke landschap: de partijen 17

Links, rechts 17

Versplintering op links 18

Splijting op rechts 29

Zoekende christelijke partijen 32

2 Wat is er aan de hand in politiek Nederland? 43

Individualisering en globalisering 43

Populisme: terechte aanklacht of gevaarlijke anti-democratische
kracht? 51

Pim Fortuyn: katalysator van 'nieuwe politiek' 55

Links, rechts, progressief, conservatief 63

Mismatch van aanbod en vraag 65

Wereldbeelden en toekomstscenario's 76

De kloof tussen de bestuurlijke elite en het volk 81

3 Waar gaat het over in de politiek? 87

It's the economy, stupid! 89

Kredietcrisis, bezuinigingen en koopkrachtontwikkeling 89

De woningmarkt en het h-woord 105

Wie brandt zijn vingers aan de AOW? 115

Leuren met de kilometerheffing 125

Kiezer vindt milieu belangrijk, maar economie belangrijker 136

De financiële hervormingen van het kabinet-Rutte 147

Studeren is investeren 152
Solidariteit en zelfredzaamheid in de zorg 158
It's the culture, stupid! 173
De angst voor de islam 174
De kopvoddentaks en het boerkaverbod 202
Grenzen aan de vrijheid van meningsuiting 206
Eigen arbeiders eerst 208
Beperking van immigratie 211
Verschansen achter de dijken 222
Ontwikkelingssamenwerking: van zelfbevrediging naar
zelfredzaamheid 234
Het ontwakende monster van Europa 240

4 Hoe kiest de kiezer? 263

De zwevende en zwerfende kiezer 263
Het gaat om de inhoud... 265
... maar vooral om geloofwaardige inhoud 271

5 Stemmen (weer/meer) zin geven 274

Recht doen aan de wil van de kiezers 274
De mammoettanker en de afstandsbediening 285
Vijf manieren om het contact tussen politiek en kiezer te
verbeteren 292

Noten 309

Bibliografie 324

Bijlage 1: Zetelverdeling in de Tweede Kamer sinds 1956 328

Bijlage 2: Stellingen 328

Bijlage 3: Wereldbeelden 332

Het politieke landschap: de partijen

Links, rechts

Voor de kiezer voldeed tot voor kort het links-rechtsschema prima om politieke partijen te plaatsen. Hij plaatste zichzelf ergens op de links-rechtsschaal en keek welke politieke partij(en) daar het dichtst bij in de buurt kwam(en). Geen enkele partij sloot naadloos aan bij wat hij wilde, maar het was lange tijd de beste manier om de partij van eerste, tweede en derde voorkeur te bepalen. De invulling van het programma en de politieke leider gaven vervolgens de doorslag.

De traditionele partijen PvdA, CDA, VVD en D66 bezetten al decennia een min of meer vaste positie op deze schaal, sinds midden jaren tachtig relatief dicht bij het midden³. Sinds de jaren negentig bezetten 'nieuwe' partijen de flanken. GroenLinks⁴ en de SP op links en de LPF, de Partij voor de Vrijheid (PVV) en Trots op Nederland op rechts.

1 | Links-rechtsverdeling politieke partijen

LINKS

RECHTS

SP → GL → PvdA → PvdD → CU → D66 → CDA → SGP → VVD → Trots → PVV

Twee derde van de kiezers plaatst zichzelf op de links-rechtsschaal voornamelijk in het midden. De kiezer is ongeveer net zo 'rechts' of 'links' als in 1980. In de jaren negentig nam het aantal rechtsdenkenden af, om aan het begin van deze eeuw even fors toe te nemen, met de opkomst van Pim Fortuyn. Nu zijn de lin-

ker- en rechterflank weer in balans.

Maar tegenwoordig is het lastiger stemgedrag en het gedrag van politieke partijen te begrijpen vanuit het links-rechtsschema. De vvd en de pvv zijn beide rechtse partijen, maar ze willen verschillende dingen met Nederland. sp en GroenLinks worden beide gezien als links, maar op de sp stemt een ander soort mensen dan op GroenLinks en dat doen ze om uiteenlopende redenen. pvv en sp bevinden zich aan de randen van het links-rechtsspectrum, maar lang niet al hun standpunten staan haaks op elkaar.

18

De polarisering op standpunten over immigratie, integratie, de vrijheid van meningsuiting of Europa komt niet overeen met de links-rechtstegenstelling. Iets soortgelijks geldt voor standpunten over homoseksualiteit of de rol van het koningshuis. De links-rechtsschaal geeft eigenlijk vooral aan hoe men politieke partijen in sociaal-economisch opzicht kan plaatsen. Aan de rechterkant treffen we partijen die geloven dat iedereen in principe dezelfde kansen heeft en dat als de markt zijn gang maar kan gaan, iedereen kan profiteren van zijn zegeningen. Te veel overheidsbemoediging, uitkeringen en/of subsidies stimuleren de burger en de economie niet en is – in de ogen van ‘rechts’ – zelfs schadelijk voor de welvaart.

Aan de linkerkant van de schaal bevinden zich politieke partijen die vinden dat die gelijke kansen niet zo gelijk verdeeld zijn en dat de overheid sociaal zwakkeren een handje moet helpen. Zij vinden dat de markt juist *niet* de vrije hand mag hebben en dat de overheid de markt waar nodig moet corrigeren en welvaart moet herverdelen.

Versplintering op links

Links – dat zijn van oudsher de idealisten, die zich inzetten voor een betere samenleving en daarin meestal een belangrijke rol voor de staat zien weggelegd. Eind negentiende eeuw waren dat vooral de socialisten, die streeden tegen de kapitalistische samenleving of de uitwassen daarvan. Marxisten streefden naar

een socialistische maatschappij, sociaaldemocraten zetten zich er vooral voor in een sociaal vangnet te spannen in de vorm van sociale wetgeving. Hun achterban werd gevormd door sociaal zwakkeren, zoals arbeiders, vrouwen, gehandicapten, werklozen et cetera.

De PvdA

Lange tijd vertegenwoordigde de in 1946 opgerichte PvdA, grotendeels als voortzetting van de vooroorlogse SDAP, deze bevolkingsgroepen. Al worstelde de partij vanaf eind jaren zestig enige tijd met een dominante progressieve vleugel van intellectuelen die zich Nieuw Links noemde en de koers van de partij te veel vond afgestemd op het conservatievere, lager opgeleide deel van haar de PvdA-achterban. Onder invloed van Nieuw Links verveemde de partij zich enigszins van haar natuurlijke achterban, maar die stond niet in verhouding met de vervreemding van het kader die in de jaren negentig zichtbaar werd.

19

Want de wereld veranderde in rap tempo. De arbeiders, voor zover die als klasse nog bestaan, hebben zich gëmancipeerd en zijn welvarender geworden. Maar ze zagen wel hun buurt van kleur veranderen. Hun burens spraken Turks of Arabisch en hadden heel andere manieren van samenleven dan zij gewend waren. Hun eigen bakkers en supermarkten maakten plaats voor Turkse groentewinkels en koffiehuisen. Als ze in de jaren tachtig of negentig werkloos werden, mochten ze na twee jaar een re-integratietraject volgen, terwijl Turkse of Marokkaanse werklozen al na één jaar aan de bak konden. Een sceptische houding ten aanzien van allochtonen en moslims hebben Nederlanders al heel lang, maar het was – zeker in linkse kringen – niet ‘politiek correct’ die uit te spreken. Daarvoor was onvoldoende aandacht en dat brak de partij op. Toen Pim Fortuyn zich aandienende en het integratie- en islamvraagstuk boven aan de politieke agenda plaatste, draaiden de PvdA-kiezers hun partij massaal de rug toe. In 2002 verloor de partij 22 van haar 45 zetels.

Niet alleen onderschatting van de onvrede over de multiculturele samenleving, ook de sociaal-economische koers die zij voer, kostte de PvdA veel kiezers. Verschillende kabinetten, ook

die waarvan de PvdA deel uitmaakte, saneerden in diezelfde tijd de verzorgingsstaat. Zo werd de wao in 1991 herzien, waarbij ook bestaande wao'ers er flink op achteruitgingen. Van 1994 tot 2002 voerde Wim Kok twee 'paarse' kabinetten aan, waarin de PvdA werd geflankeerd door D66 en vvd. Het waren de meest liberale regeringen die Nederland ooit had gekend. In economische zin: neoliberaal. Kok zei in zijn Den Uyl-lezing in 1995 dat de PvdA haar 'ideologische veren' had afgeschud en dat 'de grote aantrekkingskracht van het liberale gedachtegoed thans duidelijk waarneembaar is'. Hans Wansink beschrijft de rol van Kok en de PvdA in die periode als volgt.

20

Kok heeft het karwei van Lubbers, sanering van de overheidsfinanciën, afgemaakt, zonder een nieuwe marsroute uit te zetten die rekening hield met veranderende maatschappelijke omstandigheden [...]. Bovendien ging een technocratische stijl domineren, waarbij politieke standpunten werden gepresenteerd als technische oplossingen.⁵

Onder leiding van Wouter Bos herstelde de PvdA zich in 2003: de partij groeide van 23 naar 42 zetels. Bos leek beter te begrijpen waar het aan schortte, hij noemde het integratievraagstuk de 'nieuwe sociale kwestie'. Zijn visie mondde eind 2009 uit in de PvdA-integratienota 'Verdeeld verleden, gedeeld heden'. Hierin koos de PvdA een vrij strenge lijn ten opzichte van 'nieuwe Nederlanders': in de ogen van de PvdA was het nu vooral aan de nieuwkomers om te integreren in de Nederlandse samenleving. De Nederlandse waarden werden de norm waarmee nieuwe Nederlanders geconfronteerd moesten worden. Autochtone Nederlanders moesten desalniettemin de cultuur van de nieuwe Nederlanders tolereren.

Ook sociaal-economisch trachtte Bos de partij-ideologie een andere wending te geven. De ideologische veren die zijn voorganger Wim Kok in 1995 had afgeschud, probeerde Bos er – ook in een Den Uyl-lezing – vijftien jaar later weer aan te plakken. Hierin nam hij afstand van de neoliberale koers van de jaren negentig en eiste hij een grotere rol op voor de staat.

Te lang hebben de neoliberalen ons proberen te doen geloven dat globalisering een anonieme onvermijdelijke beweging was die over ons heen kwam en waar je niet onderuit kon, maar na de crash van vorig jaar en de regeringwisseling in de Verenigde Staten weten we beter. Ook globalisering is maakbaar. Meer regulering van markten blijkt opeens wel mogelijk. De politiek blijkt zich wel met bonussen te mogen bemoeien. Het beleggingsbeleid van banken kan wel ter discussie komen. Hetzelfde geldt voor het neoliberale pleidooi voor een kleine collectieve sector. Scandinavische landen laten al jaren zien dat ook met een grote collectieve sector economieën goed kunnen groeien én evenwichtige inkomenspolitiek kunnen voeren én voorop kunnen lopen met duurzaamheid. De grootte van de collectieve sector blijkt in de praktijk niet veel verband te houden met de groei van een economie maar wel met de samenstelling van die collectieve sector. Ook hier geldt dus dat er wel degelijk alternatieven zijn voor het neoliberale model.⁶

21

Met deze visie positioneerde Bos de PvdA conservatiever (strenger op integratie) én linkser (afstand van het neoliberalisme). In het voorjaar van 2010 zette Bos onverwacht een punt achter zijn PvdA-leiderschap en nam Job Cohen het stokje over. Maar bij de Tweede-Kamerverkiezingen van juni 2010 verloor de PvdA weer enkele zetels en moest ze de vvd met 30 versus 31 zetels als grootste partij voor laten gaan. Voor een belangrijk deel was dit te wijten aan het weifelachtige optreden op sociaal-economisch gebied. Cohen en zijn partij maakten een onzekere indruk. De nieuwe PvdA-leider bevestigde nog wel de sociaal-economische koers van zijn voorganger, maar dat werd nauwelijks opgemerkt.

De ideeën van de PvdA over immigratie en integratie – ‘de boel bij elkaar houden’ – maakten de verwarring compleet. Het omvormen van het imago van een softe multiculturalistische partij naar een partij die de boodschap van de autochtone kiezers begrepen had, een strategie waar de PvdA onder Bos en voorzitter Ploumen sinds 2003 zo hard aan gewerkt had, bleef in 2010 als cliffhanger met een open einde in de lucht hangen.

De SP

De sociaal-economische route waarvan de PvdA onder Kok afscheid had genomen en die Bos met voortschrijdend inzicht alsnog op tafel legde, werd al veel langer aangeboden door de SP. Die dook in het gat dat de PvdA ter linkerzijde liet liggen.

22 De Socialistische Partij, begin jaren zeventig opgericht als 'Socialistische Partij', liet zich aanvankelijk inspireren door het marxisme-leninisme. Maar met het verdwijnen van het communisme in Oost-Europa en de Sovjet-Unie verdween ook het marxisme-leninisme als leidraad voor de SP, en volstond het etiket 'socialistisch'. Niet elke industrie hoeft nog te worden genationaliseerd, al is de partij nog steeds voorstander van het (opnieuw) nationaliseren van geprivatiseerde sectoren als de post of het openbaar vervoer.

Met de leuze 'stem tegen, stem SP', kwam de SP in 1994 met twee zetels in de Tweede Kamer. Onder aanvoering van Jan Marijnissen bekritiseerde ze de 'neoliberale' paarse kabinetten en maakte ze zich sterk voor schaalverkleining in de zorg en andere publieke sectoren. In 2002 probeerde de SP het imago van 'tegenpartij' kwijt te raken door de slogan te wijzigen in 'stem voor, stem SP'. Daarna groeide de partij bij elke Tweede-Kamerverkiezing, om in 2006 door te breken met 25 zetels. In 2010 verloor de SP voor het eerst zetels, nadat Marijnissen was afgetreden als partijleider.

De SP is in sociaal-economisch opzicht linkser dan de PvdA maar op andere punten behoudender. Zo wil ze dat er minder bevoegdheden worden overgeheveld van Nederland naar de Europese Unie. 'Nederland wil minder Brussel' was het motto bij de Europese-Parlementsverkiezingen in 2009. Ook was de SP lange tijd strenger voor migranten dan de PvdA. In de brochure 'Gastarbeid en kapitaal' uit de jaren tachtig pleitte de SP al voor inburgering en spreiding van allochtonen. Gastarbeiders moesten na een aantal jaren kiezen: of de Nederlandse nationaliteit aannemen, of terug naar het land van herkomst om daar weer een bestaan op te bouwen. Het bedrag van 75.000 gulden dat zij in dat geval meekregen werd al snel een 'oprotpremie' genoemd. De SP was

lange tijd ook tegen het volledig openstellen van de grenzen voor nieuwe EU-werkers en wilde in 2010 de werkvergunningen voor Oost-Europese werknemers herinvoeren. De SP is intussen meer de arbeiderspartij geworden die de PvdA ooit was, maar het is wel 'eigen arbeiders eerst'.

De SP spreekt meer de taal van de 'gewone' man dan de PvdA, GroenLinks of D66. De partij is groot geworden als buitenparlementaire actiepartij en nog steeds zijn de socialisten vaker op straat te vinden dan elke andere partij. Anderzijds wordt de SP ook meer en meer een 'gewone' politieke partij, bijvoorbeeld doordat ze in april 2009 – na vijftien jaar principiële afwezigheid – deelnam aan de vaste Kamercommissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten. Begin 2010 leverde de SP met Jan de Wit voor het eerst zelfs een voorzitter van een Kamercommissie (die onderzoek deed naar de oorzaken van de financiële crisis). Met het 'arriveren' van de SP als redelijke en compromisbereide politieke partij – en het terugtreden van Jan Marijnissen als fractievoorzitter – zette de neergaande lijn in. Nadat de SP er in 2006 – nog onder Marijnissen – niet in was geslaagd met de PvdA en het CDA een regering te vormen, daalde de partij in de peilingen.

23

Daarna verloor de SP bij de Europese en gemeenteraadsverkiezingen. In juni 2010 werden – met nieuwe lijsttrekker Emile Roemer – vijftien zetels behaald bij de Tweede-Kamerverkiezingen. In 2011 nam de SP voor het eerst deel aan een provinciaal bestuur, samen met VVD en CDA in de provincie Noord-Brabant.

GroenLinks

GroenLinks is in 1989 ontstaan uit CPN (Communistische Partij Nederland), PSP (Pacifistisch Socialistische Partij), PPR (Politieke Partij Radikalen) en EVP (Evangelische Volkspartij), die op dat moment gezamenlijk nog slechts drie zetels in de Tweede Kamer hadden: twee voor de PPR, één voor de PSP. In 1972 haalde de CPN nog zeven zetels, maar deze verdween in 1986 uit de Kamer. De nieuwe fusiepartij GroenLinks was lange tijd de links-progressieve luis in de pels van de PvdA. GroenLinks kwam op voor het milieu, was pro-Europa en pro-multiculturele samenleving. De partij wil de markt meer ruimte laten en de burger meer eigen